

І.П. МакаренкоІнститут еволюційної економіки,
вул. Райдужна, 45, Київ, 02218, Україна
+380 66 294 8780, makarief@gmail.com

НАУКОВА СПАДЩИНА М.І. ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО (до ювілею створення засад теорії інноваційного розвитку економіки в Європі та ювілею Національної академії наук України)

У 2019 р. виповниться 125 років з появи витоків сучасної інноваційної теорії економічного розвитку у світі. В 1894 році вийшла книга Михайла Івановича Туган-Барановського «Промислові кризи ...» [1]. Наведені в ній результати досліджень змінили уявлення про економіку й до теперішнього часу не втратили своєї актуальності.

На основі дослідження промислових криз, від яких протягом ХІХ ст. потерпали економіки Англії та США, видатним українським економістом Михайлом Івановичем Туган-Барановським [1] було розроблено *теорію періодичності* промислових криз. Важливим є його висновок про наявність економічних циклів, що пояснювало кризи як одну з чотирьох фаз циклу.

Потужна хвиля полеміки серед європейських учених, що піднялася навколо пошуку причин циклічних коливань, згодом привела до теорії інновацій Й. Шумпетера, який пояснював кризу як процес «...адаптації економіки під зміни, викликані інновацією...» [3], а також як властивість інновації «...хвилею накопиться на економіку...» [4].

З роботи М. Туган-Барановського [1] починається хвиля досліджень валютно-фінансових криз. Теорія економічних циклів стала фундаментальною працею для подальшого вивчення макроекономічного середовища — процентних ставок, валютних курсів, що впливають на коливання потоків капіталів. Останнє, за Й. Шумпетером, є важливим чинником в управлінні розвитком економіки та інновацій.

Викликавши світову дискусію з пошуку причин виникнення криз та їхніх механізмів, робота М. Туган-Барановського [1] сприяла появі нових напрацювань, які в кінцевому підсумку, стали складовими інноваційної теорії. Нижче наведено незначний, далеко неповний перелік нових напрямів у науці, джерелом яких стала дискусія навколо теми циклічності економічної динаміки М. Туган-Барановського, які, в свою чергу, заклали базис для практично усього спектру економічних та соціальних наук, пов'язаних із економічним розвитком:

- ✦ теорія інноваційного розвитку Йозефа Шумпетера (1911–1947 рр., «Теорія економічного розвитку» [3], «Ділові цикли» [4]);
- ✦ ролі інвестицій, науки, техніки, нових територій Артура Шпітгофа (1902 р., «Попе-

- редні зауваження з теорії перевиробництва» [5]);
- + циклічності економічної кон'юнктури Миколи Кондратьєва (1928 р., «Великі цикли кон'юнктури...» [6]);
 - + впливу попиту на виробництво Альберта Афталіона (1909 р., «Криза перевиробництва...» [7]);
 - + динаміки ставки відсотка Кнута Вікселя (1936 р., «Грошовий процент та товарні ціни» [8]); Ірвінга Фішера (1930 р., «Теорія процента» [9]); Джона Кейнса (1936 р., «Загальна теорія зайнятості, процента та грошей» [10]);
 - + очікувань ділових людей Артура Пігу (1927 р., «Промислові коливання» [11]);
 - + ефекту акселератора та похідного попиту Джона Кларка (1934 р., «Стратегічні фактори в економічному циклі» [12]);
 - + нерівноваги в грошово-кредитній сфері Фрідріха фон Хайєка (1935 р., «Ціни та виробництво» [13]).

Робота «Періодичні промислові кризи ...» призвела до лідерства М. Туган-Барановського одразу в шести категоріях. По-перше, він став першим у світі, кого визнала наукова Європа за його видатний внесок в новий напрям науки — економічну динаміку. Англійський економіст Джон Мейнард Кейнс назвав автора «самим видатним слов'янським економістом».

По-друге, він був першим, хто розкрив природу економічних криз, спонукавши низку економічних досліджень навколо цієї проблеми. Результатом сплеску інтересу до досліджень економічного циклу стали такі видатні відкриття, як інновації Й. Шумпетера, а в усьому світі — економічні школи, що розв'язували проблеми антициклічного, антикризового регулювання економічних процесів.

По-третє, М. Туган-Барановський першим описав валютно-фінансові кризи на прикладі припливів та відпливів золота з центральних банків (та між центральними банками) Англії та США.

По-четверте, саме він першим описав механізми раптових зупинок потоків капіталів та раптових зупинок систем.

В-п'яте, вчений описав кризовий механізм економічних систем в умовах фіксованого валютного курсу, яким на той час був Золотий стандарт, детально і хронологічно точно виклавши послідовність процесів, що невідвратно призводили систему до валютно-фінансової кризи.

В-шосте, М. Туган-Барановський першим описав циклічність та кругообіг внутрішніх фінансових потоків.

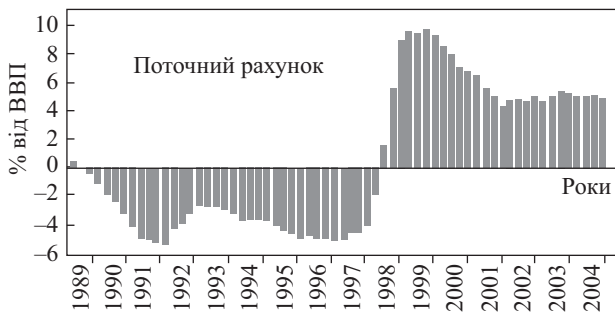
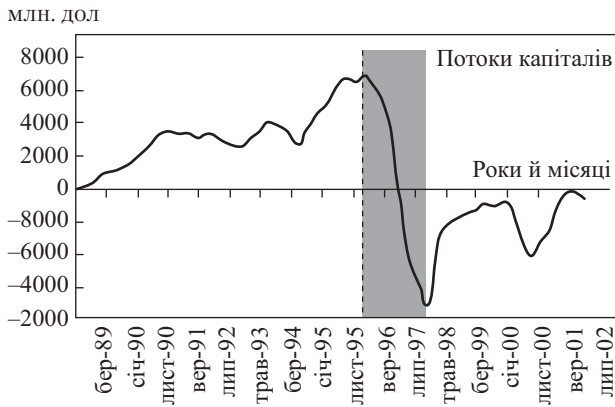
Окрім вище зазначеного, нещодавно з'ясовано, що йому також належить першість у встановленні циклічності зовнішніх фінансових потоків та їхні «раптові зупинки».

Наприкінці ХХ ст. та на початку ХХІ ст. у світі стали виникати кризи в країнах із ринками, що розвиваються з фіксованими валютними курсами. Сучасні дослідження цих явищ знову повернули увагу до М.І. Туган-Барановського, підтверджуючи геніальність його праці «Промислові кризи ...» [1].

Дослідження азійської кризи 1997–1998 рр. фахівцями Лондонського інституту розвитку [14], Міжамериканського банку розвитку (ІД) [15, 16], швейцарського Банку міжнародних розрахунків (БІС) [17] та Світового Банку [18] виявили причину її виникнення — зупинку потоків капіталів. Г. Кальво назвав її «ефектом раптової зупинки капіталів» та «ефектом раптової зупинки системи» («*Systemic Sudden Stops*» — *SSS*). За загальним визнанням така назва ефекту була досить вдалою, а Г. Кальво певний час вважався його першовідкривачем. Проте Р. Донбуш встановив, що раніше (у 1928 р.) на цей ефект посилався американський вчений Френк Тауссіг (Frank Taussig), який зазначав, що причиною кризи є не швидкість руху капіталів, а їх раптова зупинка.

Раптова зупинка припливу капіталів, яка змінюється їх відтоком, відбувається під час зростання зовнішнього дефіциту, підвищення

Азійська криза
Індонезія, Корея, Малайзія, Філіппіни та Таїланд

Бум і спад потоків капіталу
 (у % від ВВП, останні чотири квартали)

	Бум	Спад	
	Пік 1996 р. до середнього за 1984–88 рр.	1998 р. до піка 1996 р.	2002 р. до піка 1996 р.
Таїланд	9,7	-22,6	-11,2
Індонезія	2,6	-21,9	-7,0
Корея	6,4	-14,5	-3,2
Філіппіни	8,0	-10,3	-14,8
Малайзія	6,1	-6,7	-10,9
5 країн Південно-Східної Азії	6,1	-16,0	-9,4

«Раптова зупинка» потоків у Південно-Східній Азії у 1997 р.
 Джерело: Calvo and Talvi (2005) and Calvo, Izquierdo and Talvi (2006) [16].

реального валютного курсу. Іншими словами, момент «раптової зупинки» настає в умовах кризи поточного рахунку, що пояснюється фінансуванням дефіциту рахунку поточних операцій саме припливом капіталу [19, с. 48].

На рисунку проілюстровано дію економічного механізму «раптових зупинок» у національних економіках Східної Азії в 1997 р., де за лічені тижні потоки капіталів зупинилися й повернули у зворотному напрямку. Валютний курс (та ВВП) упав і поточний рахунок платіжного балансу практично миттєво змінився з від’ємного на позитивний — імпорту впав, а експорт зріс.

І все ж, уважне вивчення роботи «Промислові кризи...» [1] показує, що зазначений ефект («раптових зупинок») є у М.І. Туган-Барановського наріжним каменем в описі

причин промислових криз Великобританії, США, а в подальшому й усїєї Європи. А тому пріоритет першовідкривача має бути визнано за ним.

Світове значення праці Михайла Івановича Туган-Барановського «Промислові кризи...» [1] стає більш рельєфно зрозумілим у порівнянні зі світовим значенням роботи Джона Мейнерда Кейнса [10]. Якщо всі наступні світові дослідження макроекономіки відбувалися в руслі кейнсіанства (Кейнсіанської революції), то аналогічно всі наступні світові дослідження економічної динаміки, включаючи й інноваційні та еволюційні процеси відбувалися в руслі творчої спадщини Михайла Івановича Туган-Барановського, що ставить Україну до перших рядів країн світу, що зробили найвагоміший внесок у розвиток світової ци-

вілізації. Зазначена праця [1], перекладена іншими мовами, стала обов'язковою у вивченні економічних дисциплін у всіх провідних університетах світу.

Михайло Іванович повернувся в Україну влітку 1917 р., короткий проміжок часу був Міністром фінансів в уряді УНР. У 1918 р. разом із В. Вернадським, А. Кримським, М. Василенком став співзасновником Української

академії наук, головою її соціально-економічного відділу, ініціатором-засновником Інституту з вивчення економічної кон'юнктури, Демографічного інституту.

Михайло Іванович Туган-Барановський народився та помер в Україні. Себе він вважав українцем. Це було головним мотивом видатного вченого зі світовим ім'ям у виборі місця життєдіяльності у зрілі роки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Туган-Барановский М.И. *Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и влияние на народную жизнь*. Санкт-Петербург: Тип. И.Н. Скороходова. 1894. 512 с.
2. Juglar C. *Des Crises commerciales*. Paris, 1889.
3. Schumpeter J. *The Theory of Economic Development*. Cambridge, 1934.
4. Шумпетер Й. *Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотків та економічного циклу*. Київ, 2011. 242 с.
5. Spiethoff A. *Vorbemerkungen zu einer Theorie der Überproduktion*. Jahrbuch für Gesetzgebung..., 1902. 730 s.
6. Кондратьев Н.Д. *Большие циклы экономической конъюнктуры. Доклады и их обсуждение в Институте экономики*. Москва: Ин-т экономики, 1928. 526 с.
7. Aftalion A. The Theory of Economic Cycles Based on the Capitalistic Technique of Production. *Review of Economic Statistics*, October, 1927. No. 9, pp. 165–70.
8. Wicksell K. *Interest and Prices*. London, 1936.
9. Fisher I. *Theory of Interest*. New York, 1930. 331 p.
10. Keynes J.M. *General Theory of Employment, Interest and Money*. London, 1936. 394 p.
11. Pigou A.C. *Industrial Fluctuations*. London, 1927. 25 p.
12. Clark J.M. *Strategic Factors in Business Cycles*. National Bureau of Economic Research, 1934. 256 p.
13. Hayek F. *Prices and Production*. London, 1935. 162 p.
14. Schneider Benu. *Issues in Capital Account Convertibility in Developing Countries*. Overseas Development Institute. London, 2000. URL: <http://www.odi.org.uk/resources/details.asp?id=4807&title=issues-capital-account-convertibility-developing-countries> (дата звернення 10.11.2018).
15. Calvo Guillermo A., Izquierdo Alejandro, Mejia Luis-Fernando. *On the empirics of sudden stops: the relevance of balance-sheet effects*. Inter-American Development Bank (IDB), Research Department Working Papers #509, July 2004. 48 p.
16. Calvo Guillermo A., Izquierdo Alejandro, Mejia Luis-Fernando. *Systemic sudden stops: the relevance of balance-sheet effects and financial integration*. Inter-American Development Bank (IDB), Research Department Working Papers #637, July 2008. 43 p.
17. Calvo Guillermo A., Izquierdo Alejandro, Talvi Ernesto. *Phoenix miracles in emerging markets: recovering without credit from systemic financial crises*. BIS Working Papers #221, December 2006. 35 p.
18. Kawai Masahiro, Newfarmer Richard, Schmukler Sergio. *Crisis and contagion in East Asia: nine lessons*. The World Bank East Asia and Pacific Region Office of the Regional Vice President and Macroeconomics and Growth. Policy Research Working Paper 2610, June 2001. 56 p.
19. Рудый К.В. *Финансовые кризисы: теория, история, политика*. Москва, 2003. 399 с.